

Մետաճանաչողությունը կրթության մեջ. Մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպման որոշ առանձնահատկություններ տարրական դպրոցում

ՀՏԴ 37.013.73

Կոստանյան Էմմա Գ.

*Խ. Արտիսյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի մանկավարժության ամբիոնի ասպիրանտ (Երևան, ՀՀ)
kostanian22@mail.ru*

Հովհաննիսյան Ագրաֆինա Ռ.

*Խ. Արտիսյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի Երևանի թվ. 57 հիմնական դպրոցի դասվար (Երևան, ՀՀ)
agulya.hovhannisyanyan@mail.ru*

Հանգուցաբառեր` Մետաճանաչողություն, ճանաչողություն, կրտսեր դպրոցական տարիք,
ուսուցում, ինքնակարգավորում, ինքնազննատու:

Метакогнитивность в образовании. Некоторые особенности организации метакогнитивных процессов в начальной школе

Костанян Эмма Г.

*Армянский государственный педагогический университет им. Х. Абовяна,
научно-исследовательский институт «шахматы», младший исследователь (Ереван, РА)
kostanian22@mail.ru*

Оганнисян Аграфина Р.

*Армянский государственный педагогический университет им. Х. Абовяна,
учительница начальных классов (Ереван, РА)
agulya.hovhannisyanyan@mail.ru*

Аннотация. Сейчас, когда ученик может получать информацию из разных источников и она достаточно объемная, перед общим образованием стоит задача не в передаче знаний, а в организации обучения для обеспечения полученной информации когнитивным и метакогнитивным уровнем. Организация метакогнитивного процесса с помощью методов совместного обучения ещё больше повышает эффективность обучения, поскольку необходимым условием для формирования метакогнитивного опыта является социальная среда.

Ключевые слова: Метакогнитивность, восприятие/понимание, когнитивность, младший школьный возраст, обучение, саморегулирование, самооценивание.

Metacognition In Education.

The Features of Organizing Some Metacognitive Processes in Primary School

Kostanyan Emma G.

*Armenian Stater Pedagogical Unifersity After Khachatur Abovyan
“Chess” Scientific Research Institute, Junior Researcher (Yerevan, RA)
kostanian22@mail.ru*

Hovhannisyanyan Agrafina R.

*Armenian Stater Pedagogical Unifersity After Khachatur Abovyan
Primary Education Teacher of Basic School N. 57, Yerevan (Yerevan, RA)
agulya.hovhannisyanyan@mail.ru*

Abstract. Nowadays the learner can get information from the different ways and it has a large amount and the main aim of public education is not to transmit some information but organizing teaching process to provide cognitive and metacognitive level. The organizing of metacognitive processes as collaborative work during lessons revise the effectiveness of learning process because the social environment is a necessary condition for metacognitive experience.

Key words. Metacognition, cognition, primary school age, learning, teaching, self-regulation, self-assessment.

Այժմ կրթությունը կառուցվում է աշակերտների ինքնուրույն աշխատանքի վրա. իրենց իսկ նախաձեռնությամբ, համաձայնությամբ աշակերտները մասնակից են դառնում ուսումնական գործընթացին: Որոշ հետազոտողներ մետաճանաչողական գործընթացն անվանում են սովորել ինչպես սովորել, իսկ որոշ հետազոտողներ՝ սովորելու փորձ ձեռք բերել: «Սովորել սովորել» գաղափարը դարձավ հետազոտության առարկա սկսած 1970-ականներից, երբ ակնհայտ դարձավ, որ սովորողները պետք է ունենան սովորելու մշակույթ: Այժմ «սովորել ինչպես սովորել» ծրագրերը կենտրոնացած են սովորողներին մետաճանաչողական հմտությունների փոխանցմամբ:

Մետաճանաչողական գործընթացների վերլուծությունը ուսուցման գործընթացի արդյունավետ կառավարման անհրաժեշտ պայմաններից է: Ուսուցիչները գիտակցում են մետաճանաչողության կարևորությունը, սակայն նրանք իրագրել չեն մետաճանաչողության իրական ծավալի մասին: Շատ ուսուցիչներ կարող են նկարագրել մետաճանաչողությունը բավականին ընդունելի ձևով՝ որպես «մտածողություն մտածողության մասին»: Սակայն Մ. Մարտինեսը, ուսումնասիրելով մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպման առանձնահատկությունները տարբեր տարիքի սովորողների համար, առաջարկում է ավելի ճշգրիտ սահմանում՝ «մետաճանաչողությունը մտածողության վերահսկողությունը և մոնիտորինգն է» [5]:

Կարող ենք առանձնացնել կրտսեր դպրոցականների մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպման երկու մոտեցումներ [1].

1. Մետաճանաչողությունը որպես արդյունավետ գործիք ճանաչողության զարգացման համար:

2. Սոցիալական միջավայրը որպես «միջնորդ»՝ ճանաչողական մակարդակ ապահովելու համար: Այս դեպքում որպես մետաճանաչողական կարողությունների զարգացման մեթոդ կիրառում ենք երկխոսությունը:

Կրթության մեջ կան բազմաթիվ ռազմավարություններ, որոնցում ուսուցիչները, ստանձնելով ֆասիլիտատորի դեր, նպաստում են աշակերտների մետաճանաչողական կարողությունների զարգացմանը: Այժմ քննարկենք մետաճանաչողությունը որպես գործիք ճանաչողության զարգացման նպատակով:

Հոգեբանության մեջ «մետաճանաչողություն» եզրույթը սահմանվում է որպես «ճանաչողություն ճանաչողության մասին» [4]: Մետաճանաչողություն հասկացության առաջին բացատրությունը տվել է Ջ. Ֆլավելը: Նա հետազոտություններ էր կատարում զարգացման հոգեբանության ոլորտում, որտեղ հետազոտություն-

ները ուղղված էին աշակերտների դատողություններին, որոնք կատարվել էին որևէ խնդիր կամ առաջադրանք կատարելիս: Ֆլավելը իր հետազոտությունները իրականացրել է Փարիզում և Նյու Յորքում 1963–1965 թթ.՝ ուսումնասիրելով աշակերտների ուսումնական նյութերը մտապահելու հմտությունները [4, էջեր 13-17]: Նա իրականացրել է հետազոտություն նախադպրոցականների, կրտսեր դպրոցականների և դեռահասների հետ: Ցուցադրվել է յոթ նկար, բոլորին նույն հաջորդականությամբ: Խմբերը պետք է մտապահեին և հիշեին երեք նկար, որոնք ցուցադրվել են հաջորդաբար: Փորձի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ դեռահասները ավելի լավ են հիշել հաջորդականությունը, քան նախադպրոցական տարիքում գտնվող երեխաները և կրտսեր դպրոցականները, քանի որ տիրապետել են մտապահման որոշ հնարների՝ կապված ցուցադրվող նկարների առարկաների առաջին տառերի հետ և այլն: Ըստ այդմ՝ Ֆլավելը (1981) տարբերակում է մետաճանաչողական գիտելիք և մետաճանաչողական փորձ հասկացությունները [2, էջեր 1-16]:

Ինչպես ակնհայտ է դառնում Ֆլավելի վերլուծություններից, մետաճանաչողական գիտելիքի շնորհիվ աշակերտը գնահատում է իրավիճակը, վերանայում ռազմավարությունը, որն ընտրել է որոշակի արդյունքի հասնելու համար: Աստիճանակարգային մակարդակում մետաճանաչողական գիտելիքին հաջորդում է մետաճանաչողական փորձը: Որոշ դեպքերում մետաճանաչողական գիտելիքը և փորձը փոխարացնում են միմյանց. օրինակ՝ թեմիս խաղալու գիտելիքները կարող են լրացվել նաև հեռուստացույց դիտելու միջոցով:

Մետաճանաչողական ռազմավարությունների կիրառումը կրթության ոլորտում՝ ինքնադիտարկումը, ինքնագնահատումը, բարձրացում են սովորողների ինքնուրույնությունը և աշակերտները սկսում են մասնակից դառնալ ուսումնական գործընթացի կառավարմանը [2, էջ 116]: Ըստ Վիգոտսկու (1978)՝ Բրաունի (1987) մետաճանաչողական մոտեցումը սկզբում որպես գործիք կարգավորում է հմտությունների փոխանցելիությունը: Արդյունքում կարգավորումից անցում է կատարվում ինքնակարգավորման գործընթացին [1]: Վիգոտսկու մոտեցման հիմքում այն ենթադրությունն է, որ սոցիալական փոխազդեցությունը մեծ դեր է խաղում բարձրակարգ մտածողության գործընթացների զարգացման վրա, օրինակ՝ մետաճանաչողականի: Այդ գործընթացները առաջին փուլով ի հայտ են գալիս միջհոգեբանական՝ սոցիալական, և միայն ավելի ուշ՝ ներհոգեբանական՝ անհատական դրսևորումներում:

Վիզուալիզացիան նշում է, որ յուրաքանչյուր գործընթաց երեխայի մշակութային զարգացման վրա երևում է երկու փուլով [2]

1. Մարդկանց միջև փոխհարաբերություններում (միջհոգեբանական),

2. Անձի միջև (ներհոգեբանական):

Սա նշանակում է, որ այլ անձանց ներկայությունը, ակտիվությունը խթան են ուսումնական գործընթացում: Սա ենթադրում է տարրական դպրոցում գործընթացների կազմակերպում, որոնք ապահովում են փոխանցելիություն, օրինակ՝ կարգավորում-ինքնակարգավորում, կառավարում-ինքնակառավարում, գնահատում-ինքնագնահատում շրջայով, որտեղ առաջին գործընթացը կազմակերպում են ուսուցիչները, ծնողական համայնքը, իսկ հաջորդ փուլում այն փոխանցելիության շնորհիվ դառնում մետաճանաչողական կարողություն:

Ըստ Վիզուալիզացիայի տեսության՝ փոխազդեցությունը կարող է նպաստել սովորողների մտածողության զարգացմանը: Աշխարհում համագործակցային ուսուցման ձևերը համարվում են լավագույնը գուցե նաև այն պատճառով, որ մտածողության զարգացման համար, ըստ Վիզուալիզացիայի, սոցիալական միջավայրում ներգրավվածությունը անհրաժեշտ է [3]:

Կարելի է ենթադրել, որ ճանաչողությունը և մետաճանաչողական գործընթացները փոխլրացնում են միմյանց: Որպեսզի աշակերտների մեջ ձևավորվեն մետաճանաչողական կարողություններ և ուսուցիչը կարողանա մետաճանաչողական գիտելիքի փոխանցում կազմակերպել ուսուցման գործընթացում աշակերտը որոշակի նախագիտելիքներ պետք է ունենա: Օրինակ՝ եթե քննարկենք մաթեմատիկայի դասի ընթացքում մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպումը տեքստային խնդիրների լուծման ընթացքում, աշակերտները նախ պետք է ծանոթ լինեն մաթեմատիկական խնդիրներին, կարողանան լուծումներ առաջարկել մաթեմատիկական խնդիրների համար, քանի որ մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպման առանձնահատկություններից մեկն էլ դասակարգումն է: Ուսումնական նյութի դասակարգման միջոցով կիսամյակային և տարեկան պլանավորում իրականացնելիս ըստ ուսումնական նյութի իրականացվում է նաև մետաճանաչողական գիտելիքների փոխանցման և փորձի ձևավորման պլանավորում:

Մետաճանաչողական գործընթացների կազմակերպման առանձնահատկություններից մեկը տարրական դպրոցում գործընթացների

ավտոմատացումն է: Այս դեպքում որոշակի առումով հատվում են «մետաճանաչողություն» և «գործընթացների ավտոմատացում» հասկացությունները: Մետաճանաչողության դեպքում աշակերտը ջանք է գործադրում խնդրի տեսակը ճանաչելու, առաջադրանքը վերլուծելու, իրեն արդեն իսկ ծանոթ խնդիրների հետ համեմատելու, նմանությունները և տարբերությունները որոշելու հարցում, իսկ մյուս դեպքում՝ այն արդեն իսկ մետաճանաչողական փորձի առկայություն է ենթադրում, երբ աշակերտը, առանց ջանք գործադրելու, կարողանում է որոշել խնդրի լուծման համար անհրաժեշտ ճանապարհը:

Կրտսեր դպրոցում ուսումնասիրվող ուսումնական առարկաներում ընդգրկված են այն թեմաները, որոնց իմացությունը նախագիտելիք է հանդիսանում միջին դպրոցում կրթությունը շարունակելիս: Այդ իսկ պատճառով առարկայական մակարդակով անհրաժեշտ է ապահովել այնպիսի տեխնիկաների ուսուցում սկսած կրտսեր դպրոցական տարիքից, որ հետագայում մետաճանաչողական գիտելիք մակարդակից անցում կատարվի մետաճանաչողական փորձի՝ աշակերտները կարողանան նոր նյութ ուսումնասիրելիս կիրառել արդեն իսկ ծանոթ հնարներ՝ խնդրի լուծումը գտնելու համար:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Carol McGuinness, Carol Curry, Angela Eakin, Noel Sheehy**, Metacognition in Primary Classrooms, A pro-active learning effect for children, School of Psychology, Queen's University Belfast, ESRC TLRP Annual Conference, 28-30 November 2005, University of Warwick.
2. **Eleonora Papaleontiou-Louca**, Metacognition and Theory of Mind, Cambridge Scholars Publishing, 2008, 92 p.
3. **Jeanne Ellis Ormrod, Human Learning**, University of Northern Colorado (Emerita), 6th ed, 2012, 501p.
4. **Joke van Velzen, Metacognitive Learning**, Advancing Learning by Developing General Knowledge. of the Learning Process, Springer International Publishing Switzerland 2016, 145 p.
5. **Michael Martinez**, What is Metacognition? Phi Delta Kappan, 87(9), 2006.

Տճանաչման/Հանձնվել է՝ 03.11.2021

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 19.11.2021

Принята/Ընդունվել է՝ 26.11.2021